

УДК 17.023.31

Олександр Рябека
ФАНТОМ ПЛАНЕТАРНОЇ ОСОБИСТОСТІ:
СТРУКТУРА ПОТРЕБ, НАПРЯМ І ДИНАМІКА ЇХ РОЗВИТКУ

У статті розглянута зміна образу людини у контексті соціального розвитку планетарної спільноти; зазначено, що розпад її на людей минулого, сьогодення і майбутнього – цілком закономірний процес; сучасний період визначається як суперечливий, оскільки присутні перехідні форми людини; спрогнозовано стрибок до Планетарної і Ноосферної форм буття особистості як предтечі визрівання променистого людства.

Ключові слова: людина, постлюдина, людина-Інтермен, Планетарна особистість, Ноосферна особистість, штучний інтелект, Інтерократія.

О. Ryabeka
THE PHANTOM OF PLANETARY PERSON:
STRUCTURE OF NEED, DIRECTION AND DYNAMICS OF THEIR DEVELOPMENT

The aim of the article is to study the role of the modern human-being in creating, functioning and development of the existing world system, which actively globalizes and leads to the generation of the Planetary personality, the formation of which, as it is assumed, should finish in the XXI century.

The author states that in the past, in the industrial era, the theoretical models of the human-being were cultivated, which viewed the person's dependence on impersonal social powers. These are images – models of «Lonely man» (D. Riesman), «Fighting man» (A. Camus), «Man as a representative of the class» (K. Marx), «Mass man» (J. Ortega y Gasset), «One-dimensional man» (H. Marcuse), «Closed personality» (N. Elias), «Consumer man» (E. Fromm) etc. The main thing was to adapt to social requirements, i.e. to provide homeostasis.

Nowadays there are human images, reflecting the contradiction of the modern individual who lives in the transitional society. Those are «Deceitful man» (Yu. Levada), «Lost man» (V. Yadov), «Centaur man», «Paradoxical man» (Zh. Toshchenko), «Catastrophic man» (V. Shubkin).

Scientific thought is actively searching for human image of the future. One of the variants is the so-called Postman. It is stated that in the scientific literature this term is neglected, the adjective posthuman is usually used. However, the researcher thinks that there is an important reason for this: Postman has no definition because he/she doesn't exist yet, but is «on the way», being a real phantom that should appear in the end of the XXI century.

The author defends the hypothesis that in the XXI century it is a case of the Planetary personality. Its vital and social needs, adapting it to the information environment, are analyzed. It may serve the basis for the formation of the new type of personality – Interman that will lead to the emergence of a completely new cratiological community – Interocracy – at the higher organizational level.

Due to sense genesis human personality goes beyond its limits and the limits of the planetary development, which is principal as it promotes the algorithm of human self-development: – technocratic personality – Planetary personality – Noospheric personality – Radiant mankind.

The author sees the perspective of the theoretical analysis of the given problem in proving the working hypothesis that in the XXI century planetary community, due to the activation of its attributive features, can reach the transitional state from planetary to noospheric stage and, in general, come to the level of space being.

Key words: human-being, post-individual, Interman, Planetary personality, Noospheric personality, artificial intellect, Interocracy.

А. Рябека
ФАНТОМ ПЛАНЕТАРНОЇ ЛИЧНОСТІ:
СТРУКТУРА ПОТРЕБНОСТЕЙ, НАПРАВЛЕНИЕ И ДИНАМИКА ИХ РАЗВИТИЯ

В статье рассматривается изменение образа человека в контексте социального развития планетарного сообщества; отмечается, что распад его на людей прошлого, нынешнего времени и будущего – вполне закономерный процесс; современный период определяется как противоречивый, поскольку присутствуют переходные формы человека; прогнозируется скачек к Планетарной и Ноосферной форме существования личности как предтечи выживания лучистого человечества.

Ключевые слова: человек, Постчеловек, человек-Интермен, Планетарная личность, Ноосферная личность, искусственный интеллект, Интерократия.

Метою цієї статті є з'ясування ролі сучасної людини у створенні, функціонуванні й розвитку нашої світосистеми, що інтенсивно глобалізується і веде до породження Планетарної особистості, становлення якої має завершитись, за нашими прогнозами, протягом ХХІ століття.

На основі вивчення наукової спадщини стає помітним зсув у сприйнятті образу людини. Про те, що планетарна спільнота розпадається на людей минулого, сьогодення і майбутнього, відомо давно. Щодо цього Е. Тоффлер писав: «70% жителів Землі живуть полюванням, збиранням чи сільським господарством – це «люди минулого». Більше 25% населення Землі живуть у промислово розвинених країнах – це «люди сьогодення». Решту, 2–3% населення планети не можна назвати ані людьми минулого, ані людьми сьогодення... , про мільйони чоловіків і жінок можна вже сказати, що вони живуть у майбутньому» [9, с. 27]. Це було написано близько 45 років тому. Сьогодні це розшарування вже проявляє себе як об'єктивна тенденція розумового розвитку планетарної спільноти.

У минулому, тобто в індустріальній добі, створюються теоретичні моделі людини, в яких розглядається залежність людини від знеособлених соціальних сил. Це образи – моделі «Людини самотньої» (Д. Рісмен), «Людини бунтуючої» (А. Камю), «Людини, представника класу», (К. Маркс), «Людини маси» (Г. Ортега-і-Гасет), «Одномірної людини» (Г. Маркузе), «Людини замкненої» (Н. Еліас), «Людини споживаючої» (Е. Фромм) тощо. Головним тут було адаптуватися під вимоги суспільства, тобто забезпечити гомеостаз.

Сучасне сприйняття образу людини О. Г. Спіркін визначає так: «Людина є цілісною єдністю біологічного (організованого), психічного і соціального рівнів, які формуються з двох: природного і соціального, спадкового і прижиттєво набутого. При цьому людський індивід – це не проста арифметична сума біологічного, психічного і соціального, а їх інтегральна єдність, що призводить до виникнення нового якісного ступеня – *людської особистості*» [8, с. 457]. При цьому доведено, що особистість людини породжує планетарний соціальний світ і несе за нього відповідальність. Механізм цього перетворення розкритий у праці В. Беха «Человек и Вселенная» [1]. Він став зрозумілим завдяки побудові моделі семантичної структури особистості.

Одночасно у соціальних науках існують образи людини, які відображають суперечність сучасного індивіда, що живе в епоху перехідного суспільства. Це «Лукава людина» Ю. Левади, «Загублена людина» В. Ядова, «Людина-кентавр», «Парадоксальна людина» Ж. Тощенко, «Катастрофічна людина» В. Шубкіна. У когнітивній психології існує тип «Людини-комп'ютера», «Людина реактивна» представлена у біхевіористичній концепції моделлю людини як стимульно-реактивної машини. «Людина-споживач», що знаходиться під впливом власних потреб, інстинктів, потягів, представлена в мотиваційних теоріях особистості та в психоаналізі. З іншого боку, все більш актуальними стають концепції, які підкреслюють активну, визначальну роль людини в її взаємодії із суспільством. З'являються типи «Людини – актора», «Людини дієвої».

Е. Ліч у ґрунтовній праці «Моделі людини» [17] ставить завдання простежити зміни соціально-філософських моделей людини протягом останніх століть. Кожна з них відповідає певному історичному етапу в соціальній філософії. Він виділяє чотири моделі людини: 1) «декартівська»; 2) «дарвіністська» (контовська); 3) модель «молодого Маркса»; 4) «Маусса (Малиновського)». Розглянувши ці моделі, він доходить висновку, що жодна з них не може вичерпно представити людину, на його думку, це пов'язано з наявністю у неї свободи волі, а тому він принципово ставить питання про можливість побудови «моделей людини» взагалі.

У пошуках образу людини майбутньої доби нас цікавить віддзеркалення у літературі так званої Постлюдини. С. Хорунжий, розглядаючи проблему формування Постлюдини, зазначає, що на сьогодні антропологічний «сплеск» принципово відрізняється від попередніх: «вперше в історії Людини повна трансформація нею самої себе, власної природи та конституції, стає технічно здійсненою, і Людина визначеним чином, неухильно починає вже вибудовувати відповідні практики [12].

Дослідник зазначає, що хоча слово «постлюдина» давно вживається в літературі, сам термін досі не має прийнятного наукового визначення ні як філософський концепт, ні як поняття науково-технологічної сфери. Звичайно, у відповідь на попит виникла низка дефініцій; проте практично всі вони мають негативний характер, визначаючи Постлюдину за відсутністю або відмінністю від чого-небудь, – і тому позбавленої змістовного ядра.

Водночас у серйозній науковій літературі взагалі уникають цього терміна, віддаючи перевагу прикметнику «*posthuman*». Але, на думку дослідника, за цим стоїть ґрунтовна причина: у Постлюдині немає справжньої дефініції, тому що її самої ще немає, вона тільки «на підході», тому вона – справжній фантом, що дагується кінцем ХХІ століття.

Цьому образу відповідає людина-челенджер (*challenge*), людина мережі або *networker*, людина-понтифік, людина-навігатор, які у сумі, за словами російського дослідника С. Смирнова, є «Людиною переходу», або *homo ludens*. Не варто також забувати про людину-кіборга, модель якої активно обговорюється багатьма дослідниками. Ці «моделі людини» існують відповідно до «фігури ідентичності», і залежно від історичного процесу розвитку для кожного періоду характеру власна модель людини. Тож, на нашу думку, концепт Постлюдини є не чим іншим, як Планетарною особистістю з усім багатством атрибутивних властивостей людини ХХІ століття.

Наука тлумачить подібний прорив як дорогу до Всесвіту нового Ренесансу, як зародження і вихід на світову арену «Нових людей». Нові люди вже реально формують ескіз нового Всесвіту й освітлюють

дорогу до нього. І цей ескіз пред'являють світу з високих інтелектуальних майданчиків, серед них високі парадигмальні настанови Родоса, озвучені на Світових громадських форумах «Діалог цивілізацій» [16].

Нові люди (The New People) – люди зі спокійним поглядом на речі, здатні до інтелектуального їх «обмацування», тобто близькі до їх сутностей; люди, що не дали себе обдурити і захопити ідеологічними догмами й іншими галюцинаціями, а тому є рідкісними навіть серед вільних; люди, озброєні новим, об'ємно-мережевим методом пізнання світу, зрілі та підготовлені для того, щоб зорганізувати й облаштувати наш світ – всесвіт нового Ренесансу, тим самим забезпечити буття, гідне своєї сили, краси, життєлюбності й інтелекту. «Нові люди» проголошують вищою цінністю «Людину», її життя і свободу. Саме «Людина» є суб'єктом історії, активним суб'єктом великих справ і великих вчинків.

Оскільки дослідження Планетарної Особистості проводиться нами на основі ідеології наукової школи ноосоціогенезу, самоорганізації і саморегуляції соціальних систем, то її властивості ми маємо відтворити саме у цьому дискурсі. Почнемо з аналізу вітальних і соціальних потреб Планетарної Особистості, які вона має набути протягом ХХІ століття.

Вітальні потреби Планетарної особистості ми сприймаємо у їх класичному вигляді. У цій площині слід зауважити, що біологічне тіло планетарної людини протягом ХХІ століття навряд чи отримає значних змін. Хоча процес визрівання і вихід назовні атрибутивних властивостей біологічного організму не зупинити. Уже на початку ХХІ століття видно, як швидко у наше життя прориваються нові властивості людини. Про це можна судити на основі зростання наших знань про дітей індиго і людей-кристалів. Ще зовсім недавно ми про це зовсім нічого не знали, але сьогодні нові типи *homo sapiens* вже є реальністю, і нею цікавиться сучасна наука.

Для задоволення вітальних потреб розробляються спеціальні технології, до яких можна віднести використанню знань у вивченні паранормальних явищ і паранормальних властивостей людини, а також психотехнологій за допомогою так званих сліперів, парапсихологів, військових екстрасенсів або «космоенергоспеціалістів». Нагадаємо, що сліпер – це оператор-сенситив (парапсихолог), який використовує себе як різні стани для входження у будь-який образ, не залежно від того, предмет це, людина або якась тварина, дістаючи при цьому можливість повністю опанувати предмет входження, повністю контролюючи предмет, до якого він увійшов, поєднувався.

Соціальні потреби Планетарної Особистості нас цікавлять значно більше, оскільки саме завдяки цим властивостям вона породжує, творить і відтворює планетарний соціальний світ. Концептуально ми зводимо соціальні потреби, що мають сформуватися у Планетарної Особистості і розвинутися протягом ХХІ століття, до двох принципових моментів, а саме: 1) вихід на перший план інформаційних потреб, що детермінується вступом світової спільноти в етап інформаційної цивілізації; 2) загострення потреби у якісно іншому соціальному спілкуванні або соціальній взаємодії, що має бути побудована на раціонально організованих смислах.

На цій основі має сформуватися навіть новий тип особистості – Інтермен, що призведе до появи на вищому організаційному рівні якісно нової кратологічної спільноти – Інтерократії [3; 4]. В Україні, наприклад, на президентських виборах 2014 року інтернет-партія України на своєму V з'їзді висунула кандидатом у президенти Дарта Вейдера [15].

Спочатку про інформаційну людину та її потреби і ризики. Як зазначає В. Уст'янцев, «інформатизація повсякденного життя і поява нового інформаційного поля людського буття не проходить безслідно для життєвого світу людини. У електронному просторі змінюються поведінкові стандарти та ціннісні орієнтації особистості» [10; 15].

М. Макклуюен у своїх дослідженнях характеризує інформаційне суспільство як епоху «інформаційного індивіда» в умовах перемоги електронної (аудіовізуальної) комунікації, що підвищує інтелектуальні здібності і творчий характер особистості. Він вважав, що електронна революція перекрає життя [6]. Усі ці явища М. А. Чешков розглядає і як тенденцію до «становлення індивіду, що прагне до самореалізації через знаходження «уселюдності» і реалізуючого тим самим свою «постійну присутність в історії» [13, с. 49].

Об'єктивно під впливом нових інформаційних і телекомунікаційних технологій формуються новий образ людини: її новий світогляд, нові потреби і новий спосіб життя. Тому можна зазначити, що інформатизація сучасного суспільства породжує новий образ людини – Інформаційну людину. Можна стверджувати, що сьогодні явно відокремилися дві альтернативні тенденції впливу мережі Інтернет на сучасну людину:

а) позитивний вплив дозволяє говорити про принципово новий рівень розвитку техніки, науки і культури, що збагачує планетарну спільноту можливістю проявити себе; працювати, не виходячи з будинку, що досить актуально для інвалідів; розширювати географічні зони економічної співпраці; мати доступ до шедеврів світового мистецтва тощо;

б) негативний вплив, зумовлений зміною свідомості сучасної людини, пов'язаною зі специфічною залежністю від Інтернету; з проблемами анонімності, всюдозволеності, безкарності кібер-злочинності

та мережевого шахрайства. Є. Касперський виділив п'ять основних, на його думку, загроз для звичайних користувачів, наявних у кібер-просторі [14].

С. Хорунжий, розглядаючи проблему формування Постлюдини, зазначає, що на цьому рубежі виникає необхідність поставити заново майже всі базові питання антропології: про існування «природи» та можливість «визначення» людини, про особистість, про ідентичність індивідуальну та видову, про ціннісні та етичні основи людського буття і «last but not least», про критерії вибору та оцінки трансформативних стратегій, межах дозволеності трансформацій». Існує два шляхи, які виявляють безперечну тенденцію до зближення і зімкнення, але поки що різні. Вони відповідають двом видам технологій, кожна з яких сьогодні стає базою для трансформативних антропологічних практик.

Комп'ютерні технології входять в антропологію, здійснюючи кардинальне розширення інтерфейсу «мозок – машина» (ИММ). Коли ИММ захоплює деяку критичну долю активностей і здібностей людини, виникає підстава говорити, що людина перетворюється на гібрид людини і машини, тобто Кіборга (термін введений ще в 1960 р. і позначає будь-який гібрид людського тіла, включаючи мозок, і штучних механізмів). Отже, Кіборг – це перший вигляд Постлюдини, і до його появи ведуть стратегії, що розвивають всі форми з'єднання і зрощення людини з комп'ютерною технікою.

Ці ж стратегії ведуть до можливості ще однієї екзотичної істоти – Клона, тобто точної генетичної копії іншого людського організму. Клон – генетично нормальна людська істота, не Мутант, проте маючи характер «копії, а не оригінала», він виявляє низку глибоких антропологічних відмінностей, через які також, на думку вченого, може розглядатися як Постлюдина. «Отже, Кіборг, Мутант, Клон – три версії Постлюдини, до кожної з яких ведуть певні антропотехнологічні практики, що сьогодні вже активно розвиваються (що хоча і не досягли фінальних плодів), але викликають при цьому настільки ж активні заперечення та сумніви» [12].

«Людина Мережі – Інтермен» також є одним із проектів стану майбутньої людини. «Інтерменом можна назвати людину ХХІ-го століття, життя якої тісно пов'язане з Інтернетом. Особистість Інтермена формується в Мережі і належить мережевим співтовариствам. Інтермен будує плани, виходячи лише з можливостей, що відкриваються Мережею, інтелектуально і емоційно прив'язаний до неї, залежить від процесів, що відбуваються в кібер-просторі, переживає захват і потрясіння у зв'язку з подіями, що відбуваються в Мережі, закохується і ненавидить через Мережу, шукає допомоги, підтримки через Мережу і лише Мережу. Психологічно Інтермен прив'язаний до процесів у Мережі, що мають до нього безпосереднє відношення, бо лише їх вважає справжніми, вартими його уваги та часу. На нашу думку, сутністю Інтермена є його здатність реалізовуватись у такій локальній особистісній системі, що визначається поняттями: Інтермен-маргінал (звичайний користувач інформацією), Інтермен-хакер (користувач прихованою інформацією) і Інтермен-креативник (творець інноваційних інформаційних проектів) [3].

Ми вважаємо, що характер соціальної діяльності Інтермена визначається не тільки тим, що чинник тілесності відходить на задній план разом з наочно-матеріальною дійсністю, покликаною лише забезпечувати його електронну особистість та її успіхи у самореалізації. За характером соціальної діяльності Інтермен з необхідністю набуває креативності, що й забезпечує його новаторське існування.

При цьому простежується відділення свідомості від особистості і її самостійне віртуальне буття. На цю закономірність звертає увагу й О. Гомілко. Аналізуючи феномен тілесності у мережі, О. Гомілко наголошує, що віртуальні реальності, які створюються комп'ютерною технікою, неминуче мінімізують реальний досвід живої людської тілесності, активно продукуючи ілюзію його повноти. Відбувається своєрідна десоматизація особистості. «Живе тіло», що навіть для найбільш радикального філософського міркування (наприклад, у феноменології Е. Гуссерля) є основою самоідентифікації людини, перестає виконувати цю базову роль. Рух у віртуальній реальності заміщує досвід чуттєвого контакту, торкання, тілесного переживання й реагування [2].

Далі можна уявити собі, що у суспільстві знань основу становить генотип, що має стільникову будову, оскільки елементами генотипної інформації є окрема особистість. Разом окремі джерела людського розуму, здатного до творчої рефлексії, складають Планетарну особистість. Така особистість перетворюється справді в одноосібного, тобто Планетарного суб'єкта, що зможе ефективно рефлексувати лише на етапі введення у дію штучного інтелекту.

Великі надії у сфері реалізації нової стратегії розвитку планетарної спільноти покладають, як відомо, на програму «Росія-2045» (англ. Strategic social initiative «Russia 2045»), що має за мету створити штучне тіло з інтелектом людини [7].

Цифра 2045 в назві руху означає рік настання технологічної сингулярності. Представники руху вважають, що не пізніше за цей рік штучне тіло не лише значно перевершить за своїми функціональними можливостями наявне, але й досягне досконалості форми і зможе виглядати не гірше за людський. Основою для такого прогнозу є множинні моделі процесів розвитку людства і біосфери Землі, що вказують на гіперболічну швидкість цього розвитку, наприклад, прогнози відомого футуролога Р. Курцвейла.

У жовтні 2011 року Д. Іцков презентував рух «Росія 2045», його цілі і план технопроекту з досягнення кібернетичного безсмертя, а також успіхи, рух і плани на майбутнє (перекладений текст виступу до-

ступний на сайті руху [5]). Він заявив: «Щоб зробити проект реальним, треба просувати ідею публічно і формувати соціальне замовлення». У доповіді також було оголошено про плани трансформації руху в загальносвітове з новою назвою «Неолюдство 2045», позначені цілі і передбачувана структура світового руху.

Наскільки серйозними є такі пошуки, свідчать повідомлення з наукових лабораторій світу. Наприклад, ученим Массачусетського технологічного інституту уперше в 2014 році вдалося виростити в лабораторних умовах біоінженерний м'яз, здатний до самовідновлення [11]. У рамках одного з останніх експериментів учені пересадили м'яз живої миші і за допомогою флуоресцентних міток спостерігали за її розвитком, а також за тим, як вона обростає нервами і кровоносними судинами. Це потужний крок до створення штучного живого інтелекту.

Одночасно, за умови, якщо кожна пересічна особистість XXI століття є фенотипно залежною від Штучного інтелекту, то вона стає елементом Планетарної інформаційної сфери і породжує поза власною волею якісно нові соціальні продукти: Світове громадянське суспільство, Світову державу, Світовий уряд, оскільки вони мають єдину семантичну, тобто інформаційну, природу і взаємодіють між собою як суб'єктивне й об'єктивне.

Нас цікавлять стратегічні наслідки опанування планетарною спільнотою явища смислогенезу, тобто наповнення власного життя смислами і різке збагачення ноосфери планети значеннями смислів. Якщо враховувати, що планетарна особистість інтегрована у цілісність штучним інтелектом, то вона досягає у ході саморозгортання смислогенезу рівня космічної свідомості і принципово може піднятися на щабель ноосферного буття, тобто набути рис Ноосферної особистості.

Вихід завдяки смислогенезу людської особистості за власні межі й межі планетарного розвитку для нас є принциповими, оскільки завдяки саме йому ми розкриваємо саморозгортання людини за алгоритмом: індивід – біологічна людина – особистість людини – Планетарна особистість – Ноосферна особистість – Променисте людство. На приналежність планетарної спільноти Космосу звернули свого часу увагу представники релігійно-філософського напрямку російського космізму, у скарбниці якого є концепції Всеюдства і Боголюдства.

За такої умови мислення окремої людини інтегрується з мисленням інших, і планетарна спільнота при досягненні 15–20 мільярдів осіб набуде принципово іншого стану і здобуде, за Тейяром де Шарденом, точки «Омега». У цьому йому має сприяти планетарна свідомість, що має сприйматися як ступінь розвитку свідомості, що прогресує від філогенезу до колективної, а далі до космічної свідомості.

Отже, потреби Планетарної особистості видозмінюються. Якщо вітальні потреби залишаються у достатньо скромному вигляді, оскільки націлені на забезпечення біологічного організму переважно речовиною і енергією, то соціальні потреби майже миттєво «вибухають» і ставлять під загрозу буття фізичного тіла людини. Це по-перше.

По-друге, потенційні соціальні світи, що породжують Інтермени, не залишаються осторонь від породженого ними планетарного соціуму, а продовжують активно з ним співпрацювати. Так виникає передумова для становлення нового суб'єкта – планетарного людства в цілому;

По-третє, організаційна потреба буття планетарної спільноти на перехідному етапі викристалізує особливу філу людей-землян, здатних до оволодіння ноосферним простором, внаслідок чого сформується певний прошарок Інтерократії, що здатна керувати соціальним розвитком у якісно нових умовах буття планетарної спільноти. Сьогодні перші паростки електронного врядування соціальним світом розробляються у формі електронного уряду.

По-четверте, є усі підстави висунути нову робочу гіпотезу про те, що планетарна спільнота завдяки активізації атрибутивних властивостей здатна набути протягом XXI століття перехідного стану від планетарної до ноосферної стадії розвитку і, взагалі, космічного буття. Це, зокрема, повністю відповідає древнім езотеричним вченням, які стверджують, що людство у процесі своєї еволюції проходить фази поступового втілення чистого духу в матерію, потім з розвитком інтелекту і здатності активної дії на світ грубої матерії починається новий виток розвитку духовності і перехід на енергетичний рівень життя. До цього висновку нас підштовхує й ідея К. Е. Ціолковського про перехід людства в майбутньому у фазу існування чистої енергії, яку він назвав «променистим людством».

Література:

1. Бех В. П. Человек и Вселенная : когнитивный анализ : монография / В. П. Бех. – 2-е изд. доп. – Запорожье : Просвіта, 2004. – 148 с.
2. Гомілко О. Метафізика тілесності : концепт тіла у філософському дискурсі / О. Гомілко. – К. : Наукова думка, 2001. – 340 с.
3. Девтеров І. В. Інтермен як нова особистість / І. В. Девтеров // Вища школа. – К. : Знання, 2011. – № 9. – С. 83–91.
4. Девтеров І. В. Соціалізація людини у кіберпросторі : монографія / І. В. Девтеров. – К. : НТУУ «КПІ», 2012. – 360 с.

5. Ицков Д. Проект «Бессмертие 2045». Русский опыт (рус.) (16.10.2011). Проверено 10 августа 2012. Архивировано из первоисточника 30 сентября 2012.
6. Маклюэн М. Галактика Гуттенберга: становление человека печатающего / Маршалл Маклюэн. – М. : Акад. Проект: Фонд «Мир», 2005. – 495 с.
7. Россия 2045 [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://ru.wikipedia.org/wiki/Россия_2045.
8. Спиркин А. Г. Основы философии / А. Г. Спиркин. – М. : Политическая литература, 1988. – 592 с.
9. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.
10. Устьянцев В. Б. Пространство информационного общества / В. Устьянцев // Информационная цивилизация: пространство, культура, человек. – Саратов. – 2000. – С. 6–9.
11. Ученые создали биоинженерную мышцу способную к самовосстановлению [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://tgdaily.ru/?p=5705>.
12. Хоружий С. Проблема постчеловека, или трансформативная антропология глазами синергичной антропологии. / С. Хоружий // Философские науки. – 2008. – № 92. – С. 10–31.
13. Чешков М. А. О видении глобализирующегося мира / М. А. Чешков // МЭ и МО. – 1999. – № 6. – С. 46–54.
14. <http://daily.com.ua/newsphoto/9/2012-04-158586.html>.
15. <http://ukranews.com/ru/photo/2014/03/31/1390>.
16. <http://www.alieuropa.ru/kosmologizatsiya-noviy-etap-mirovogo-razvitiya-postanovka-nauchnoy-problemi-ee-obschiy-kontur-1>.
17. Leach E. Models of man / E. Leach // Man and the social sciences. – L., 1999. – P. 1515.

Рецензент – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри управління та євроінтеграції Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова **В. П. Бех**